
Sabine Zwart

Sinds een jaar of vijf valt e-cultuur binnen het Nederlandse cultuurbeleid tussen wal en schip. Marleen Stikker (Waag), Michel van Dartel (V2_) en Anne Nigten (The Patching Zone) spreken hun zorgen uit over deze ontwikkeling.

Nederlands e-cultuurbeleid niet langer toonaangevend

Ooit was digitale cultuur, onder de beleids-term e-cultuur, een bloeiend domein in Nederland. Kruisbestuivingen tussen kunst, technologie en wetenschap leverden daartoe een vruchtbare voedingsbodem. ‘Ontwikkelingen op het gebied van de informatie- en communicatietechnologie hebben ons dagelijks leven in veel opzichten veranderd. Wonen, werken, leren, vrijetijdsbesteding, burgerschap, handel en nijverheid, er is geen maatschappelijk domein dat er niet door wordt geraakt’, schreef voormalig staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) Rick van der Ploeg in de eerste beleidsbrief over e-cultuur uit 2002 (Ploeg 2002, 9). Het effect van nieuwe media en technologie op de Nederlandse kunst- en cultuursector, maar ook op de maatschappij in haar geheel, stond vanaf de jaren negentig reeds centraal bij Virtueel Platform. Ontstaan uit een samen-

---

werkingsverband van pionierende instellingen op het kruispunt van kunst, technologie en wetenschap – waaronder Waag en V2_ – publiceerde Virtueel Platform adviserende beleidsplannen zoals *From DADA to DATA* (1996) en *E-culture: cultural policy for innovation* (1999).

Het ministerie van OCW wees Virtueel Platform aan als sectorinstituut van de e-cultuur en verschillende e-cultuurinstellingen hadden een plek in de culturele basisinfrastructuur (BIS). ‘Op het gebied van e-cultuurbeleid was Nederland echt toonaangevend. Mensen kwamen bij

ons langs om te kijken hoe cultuurbeleid zo vooruitstrevend kon zijn. Maar dat zijn we met Halbe Zijlstra volledig kwijtgeraakt’, vertelt Marleen Stikker, directeur en medeoprichter van het publieke onderzoekslab Waag uit Amsterdam. Waag richt zich op creatieve technologie en sociale innovatie, met samenwerkingsprojecten zoals Fairphone, een duurzame mobiele telefoon met transparantie over de productie.

De opgebouwde infrastructuur rondom e-cultuur viel weg door de miljoenenbezuinigingen op de culturele sector in 2012: het e-cultuurdomein verloor zowel zijn eigen sectorinstituut als de structurele subsidies van het ministerie van OCW. De kunstdisciplines architectuur, vormgeving en e-cultuur (samen de ontwerpsector) werden buiten de BIS geplaatst en vallen sindsdien onder de creatieve industrie, een zogeheten topsector met economisch gemotiveerd beleid.

Virtueel Platform fuseerde in 2013 met het Nederlands Architectuurinstituut en Premesla, Instituut voor Design en Mode, tot Het Nieuwe Instituut als platform voor de creatieve industrie. Daarmee verdween de spreekwoordelijke spin uit het e-cultuurweb.

Tussen kunst en economie

De sector uitte haar zorg in twee brandbrieven, een in 2015 en een in 2016, gericht aan de politiek en beleidsmakers (Stikker et al. 2015, 2016).

De ontwerpsector, met zijn belangrijke rol op het gebied van innovatie, zou verwaarloosd worden in het grijze gebied tussen kunst- en economisch beleid. Stikker: ‘Er is nooit een officiële reactie geweest op de brieven. Niet van de Tweede Kamer, niet van de Raad voor Cultuur, niet van het ministerie. Dus dat maakt wel duidelijk dat het ze niet zo interesseert.’

Sinds 2012 zijn de e-cultuurinstellingen voor Nederlandse subsidies aangewezen op het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie (SCI). Volgens Michel van Dartel, sinds dit jaar directeur van het medialab V2_ in Rotterdam, staat het SCI voor een dilemma: ‘Vanuit de over-

heid heeft het fonds meegekregen dat je met kunst en cultuur de economie kunt aanjagen. Maar de realiteit is dat echt baanbrekende ideeën en zienswijzen tot stand komen wanneer kunstenaars vrije ruimte wordt geboden en zij zich juist niet verdienstelijk opstellen.’ V2_ houdt zich in eerste instantie bezig met het reflecteren op technologische innovaties door middel van onderzoek. Van Dartel: ‘Dat levert technologische innovaties op, maar vooral ook kunst die helpt te duiden wat die innovaties betekenen voor mens en maatschappij.’

Grensoverschrijdend

In tegenstelling tot Waag en V2_ heeft The Patching Zone nooit structurele subsidie ontvangen – het Rotterdamse medialab heeft vanaf het begin in 2007 gefunctioneerd als projectorganisatie. Tot 2011 werd The Patching Zone gefinan-

Test_Lab: Summer sessions, 2017.
Fotografie: Gustavo Velho

cierd door een startsubsidie van de Creative Challenge Call, een programma van de ministeries van Economische Zaken en OCW gericht op de samenwerking tussen het bedrijfsleven en creatieve organisaties. ‘Ondertussen is onze werkwijze deels gemeengoed geworden, steeds meer organisaties zijn afhankelijk van projectmatige subsidies. Maar fondsen zoals SCI worden inmiddels zo overvraagd dat het bijna niet meer haalbaar is om als projectorganisatie te overleven. Ik zie de toekomst van The Patching Zone somber in’, vertelt directeur Anne Nigten. Voordat Nigten The Patching Zone oprichtte, managede ze het research & development (R&D) lab van V2_: ‘Ik constateerde dat afgestudeerden van de kunstacademies grotendeels opgeleid worden als autonoom kunstenaar volgens een traditioneel model, waarbij de praktijk van musea en tentoonstellingen leidend is. The Patching Zone is ontstaan vanuit de behoefte aan transdisciplinaire samenwerking vanwege de complexe vraagstukken in ons dagelijks leven die niet opgelost worden door kennis en expertise vanuit één discipline of domein.’

Transdisciplinair, interdisciplinair of multidisciplinair: e-cultuurinstellingen werken in ieder geval grensoverschrijdend, en daar loopt het op beleidsniveau momenteel spaak. ‘Als ik probeer uit te leggen wat Waag is, moet ik me in allerlei bochten wringen om duidelijk te maken dat wij ons én met technologie, én met kunst én met de wereld bezighouden, dat hoort bij elkaar. Wereldwijd is dat vanzelfsprekend, maar in Nederland is het allemaal verdeeld over disciplines. Binnen het creatieve industriebeleid gaat het over de toepassing van nieuwe technologie in plaats van het kritisch onderzoeken en ontwerpen. We moeten onderzoeken wie we zijn,

wat we doen op deze wereld en hoe we deze achterlaten voor volgende generaties. Dat zijn transdisciplinaire vraagstukken die bij uitstek door kunstenaars worden onderzocht en juist die kunstenaars zijn nu onzichtbaar in het creatieve industriebeleid’, aldus Stikker.

Samenwerking tussen kunst en wetenschap

De Nederlandse overheid biedt volgens Van Dartel, Nigten en Stikker onvoldoende mogelijkheden voor ontwerpend en artistiek onderzoek, terwijl dat juist de kracht van het e-cultuurdomein is. Hoewel het ministerie van OCW in 2016 het onderzoeksprogramma Smart Culture lanceerde om de verbinding tussen wetenschap en kunst te stimuleren, stelt Van Dartel dat dit soort initiatieven de belemmerende werking van bestaande schotten illustreert: ‘Publieke instellingen zoals V2_ kunnen wel partner van een Smart Culture-project zijn, maar het geld gaat voornamelijk naar de onderzoekers met een aanstelling bij de betrokken universiteit en hogeschool. De artistieke onderzoekers die bij ons zitten zouden moeten aankloppen bij de cultuurfondsen, maar daar mag je project weer niet met een universiteit of hogeschool te maken hebben. Uiteindelijk missen de universiteiten en hogescholen toegang tot interessante onderzoekspraktijken die zich rond instellingen als V2_ organiseren en kunnen wij hun onderzoek niet accommoderen door een gebrek aan middelen.’

‘Er wordt uitgegaan van een situatie waarin uitsluitend behoefte is aan kennis uit de academische sector. De waarde van culturele R&D wordt niet erkend, of eigenlijk gewoon ontkend. Voor ontwikkelingen die vanuit het e-cultuurdomein worden gestart is geen geld beschikbaar. Zo zijn er nauwelijks plekken waar een e-cultuurinstelling terecht kan voor het organiseren van een conferentie, want een conferentie zou tot het wetenschappelijke terrein behoren,’ voegt Nigten toe. Volgens Stikker is er sprake van een cruciaal systeemprobleem: ‘Enerzijds valt de ontwerpsector ineens onder de creatieve industrie waardoor e-cultuur buiten het huidige kunstbeleid valt. Maar voor elke kunst discipline bestaat zowel een artistiek als economisch domein: de muzikindustrie, de filmindustrie en de markt voor beeldende kunst. Het ministerie

---

De Nederlandse overheid biedt onvoldoende mogelijkheden voor ontwerpend en artistiek onderzoek, terwijl dat juist de kracht van het e-cultuurdomein is

---

van OCW heeft een volstrekt willekeurige indeling aangebracht. Anderzijds zijn er in Nederland alleen kunstopleidingen op hbo-niveau, terwijl artistiek onderzoek onderdeel is van de construerende wetenschappen. Je creëert, reflecteert en contextualiseert. In Finland, Engeland en Duitsland is artistiek onderzoek bijvoorbeeld wel een academische discipline.’

Ondanks de problemen met het Nederlandse beleid gaat het met Waag allesbehalve slecht. Stikker: ‘Wij hebben ingezet op Europese onderzoeksfinanciering en daar krijgen wij wel erkenning. De *Horizon 2020*-programma’s’ waarden onze kritische en artistieke inbreng.’ Om de betrokkenheid van kunstenaars bij Horizon 2020-projecten te stimuleren, richtte de Europese Commissie bovendien het programma *STARTS* (Science, Technology and the Arts) op. ‘Dat is financiering voor kunstenaars om met wetenschappers samen onderzoek te doen. *STARTS* is zeer succesvol en er komt zeer aansprekend werk uit voort. Dus dat hoeven geen marktprojecten te zijn. Het gaat letterlijk om de vragen die je stelt naar aanleiding van de robotisering, *artificial intelligence*, big data, biotechnologie en al die ontwikkelingen in de wereld die we ook vanuit een ander perspectief dan alleen maar het wetenschappelijke moeten bevragen. Mijn hoop is dat daar in het komende kunst- en cultuurplan van Nederland eens beleid voor komt’, aldus Stikker.

Kritische reflectie

In het verleden kon V2_ eveneens rekenen op Europese subsidies, maar inmiddels functioneren de gemeente Rotterdam en het SCI als hoofdsponsors. ‘Door de bezuinigingen op cultuur hebben we 60 procent van ons personeel moeten ontslaan. Met zo’n Europese aanvraag is iemand drie maanden fulltime bezig en daar hebben we geen middelen meer voor. Het is wel gelukt om de kerntaken van V2_ overeind te houden, maar dat komt vooral door de welwillendheid van ons team. Als we op deze manier door moeten gaan en niet opnieuw in de BIS rollen, zie ik ons niet nog een keer 35 jaar bestaan,’ vertelt Van Dartel.

Volgens Van Dartel schuurt de onzekere toekomst met de huidige urgentie, relevantie en noodzaak van V2_ en andere e-cultuurinstellingen: ‘Het e-cultuurdomein is op het laagste punt beland, terwijl het maatschappelijk belang

van een kritische reflectie op technologie alleen maar is gegroeid. We lijken makkelijk vergeten te worden door beleidsmakers, terwijl de vraag vanuit het veld en de maatschappij ongekend groot is. Men lijkt te concluderen dat we niet meer zo belangrijk zijn omdat technologie inmiddels overal in verweven zit. Maar dat maakt de kennisbasis die in ons domein wordt ontwikkeld urgenter dan ooit. Het is niet voor niets dat iedereen zo verbaasd is wanneer ineens zo’n Cambridge Analytica-case op tafel komt. Mensen worden niet meer uitgedaagd om kritisch na te denken over technologie.’ Nigten wijst tevens op de tegenstrijdigheid van de huidige situatie, waarbij de e-cultuur voorsnog aan het kortste eind trekt: ‘Er wordt vaak gesteld dat nieuwe media zo mainstream zijn geworden dat “we” niet meer nodig zijn. Maar de verstrengeling van media in ons dagelijks leven, met name in het leven van jonge mensen, vereist een kritische, artistieke kijk en een actieve houding ten opzichte van media. Ik schrik als ik hoor dat scholieren louter en alleen vanuit een Google online omgeving les krijgen.’

Waar Nederland eerst te boek stond als toonaangevend e-cultuurland, worden de artistieke interventies en reflecties op technologische ontwikkelingen nu gemarginaliseerd. Geef de e-cultuur haar stem terug binnen het cultuurbeleid en laat dit innovatieve domein het broodnodige werk voortzetten, luidt de gezamenlijke boodschap. Hef bestaande barrières op, creëer opnieuw ruimte en infrastructuur – laat de e-cultuur weer bloeien. ●

Literatuur

- Ploeg, R. van der (2002) *Beleidsbrief eCultuur*. Zoetermeer: Ministerie van OCW.
- Stikker, M. en F. Kresin (et al.) (2015) *Scheefgroei in de kunsten*. (S.l.): (s.n.). (waag.org/nl/article/scheefgroei-de-kunsten)
- Stikker, M. en F. Kresin (et al.) (2016) *Drie maatregelen om het creatief potentieel van Nederland beter te benutten: tweede brandbrief aan politiek en beleidsmakers*. Amsterdam (etc.): (s.n.). (waag.org/sites/waag/files/media/publicaties/brandbrief-ii-25-miljoen-cultuur-en-innovatie.pdf)
- Virtueel Platform (1999) *E-culture: cultural policy for innovation*. Amsterdam: Virtueel Platform.
- Virtueel Platform (1996) *From DADA to DATA*. Amsterdam: Virtueel Platform.

Noot

- Horizon 2020* is het programma van de Europese Commissie dat Europees onderzoek en innovatie stimuleert via subsidies.